

CSÍKY GÁBOR (1915–2001):
A MAGYAR FÖLD LEÍRÓJA: LUIGI FERDINANDO MARSIGLI
(1658–1730)

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Hazánkat az elmúlt századok során seregnyi keleti és nyugati utazó járta be és írta le. Különböző célok vezették őket, akadt közöttük katona, kereskedő, diplomata, földrajztudós, kém és kalandor. Számuk Mátyás király korában duzzadt föl a legjobban, mert vonzotta őket az udvar reneszánsz és humanista kultúrája. Ékes szavakkal méltatták a fejedelem műveltségét, országának gazdagságát.

A mohácsi csata után megváltozott az országról szóló leírások stílusa és mondanivalója. A XVI. századból szinte kizárólag a Portára küldött császári követek tagjainak feljegyzései maradtak ránk. Ezek általában Buda hajdani gazdagságát, a fényes múlt gyérülő emlékeit írták le. Egyedül a budai török fürdőket és kerteket dicsérték. De a beszámolók zömmel harcokról, hadi eseményekről szóltak.

A XVII. századi Nyugat-Európában kevésbé ismerték Magyarországot, mint a XV. század végén felfedezett Újvilágot. Azokat, akik mégis erre vették útjukat, elsősorban a felvidéki bányák vonzották, melyekről Georgius Agricola híres bányászati kézikönyvében, a *De re metallica*-ban (1556) is olvashattak. Anglia és Hollandia ekkor az európai polgárosodás élén járt, s a két ország kereskedelme behálózta az egész világot. Nem csoda tehát, hogy e két világjáró nemzet fiai közül kerültek ki az első utazók, akiket nem politikai küldetés vagy harci kalandok vágya, hanem tudományos érdeklődés hozott Magyarországra. Közülük legismertebb Edward Brown angol (Magyarországon járt 1669–70-ben) és Jacopus Tollius holland (Magyarországon járt 1660-ban és 1687-ben) utazó leírása. Mindketten az ország bányavidékeiről készítettek feljegyzéseket, amelyek nyomtatásban is megjelentek. Magyarország népszerű maradt a XVIII. és XIX. századi angol utazók körében is, közülük kiemelkedett Robert Townson és John Paget (az utóbbi később Erdélyben telepedett le).

Buda felszabadítása (1686) után még többen érkeztek ide, de messze kimagasló közülük egy káprázatosan sokoldalú egyéniség, a katona-tudós Luigi Ferdinando Marsigli (1658–1730). Ő volt az a hadmérnök ezredes, aki 1686. szept. 2-án, Buda vára visszafoglalásának napján a fosztogató martalócok tömegében néhány katonájával és egy őt kalauzó török fogollyal bejárta a még égő, füstölgő palotát, Mátyás király könyvtárának megmaradt kötetei után kutatva. A magyar kultúra szerencséjére, sikerrel járt. Még az utolsó pillanatban papírra vetette, milyen épületek álltak a közép- és török kori Buda várában. Ezekből és a térképeiből tudjuk meg, hogy a városban ekkor a törököknek huszonhárom mecsetjük és kilenc hévizes fürdőjük volt, több mint ahány meleg vizű budai fürdő ma működik itt.

Változatos, kalandos életéről legyen elég most annyit megjegyezni, hogy már 21 éves korában, 1679-ben a velencei követség tagjaként Konstantinápolyba került és beutazta Törökországot. Ez az utazás jó alkalom volt számára, hogy meglássa a hatalmas Oszmán Birodalom gyengeségét. 1682-ben osztrák katonai szolgálatba lépett, és ekkor utazott először Magyarországra. 1683-ban a Bécs ellen vonuló törökök fogságába esett. A sikertelen ostrom

után a visszavonuló törökök Budára hurcolták a foglyot. Vízfordó lett a várban, és megismerte az erődítés gyenge pontjait. A keresztény seregek közeledtének hírére átszökött hozzájuk, és az ő oldalukon mint hadmérnök ezredes vett részt Buda várának 1684. évi megghiúsult, majd a sikeres 1686. évi ostromában és felszabadításában.

A felszabadító hadjáratok idején, az 1690-es években állandóan hazánkban tartózkodott. A karlócai béke után, 1699-ben Lipót császár megbízta az új, déli, török-magyar határvonal kitűzésével. Ezután 1703-ban a bécsi udvar a spanyol örökösödési háború színterére rendelte. Miután a bécsi udvar egy vár feladása miatt megfosztotta tábornoki rangjától, visszatért Itáliába és a pápa szolgálatába állt. Felvette a kapcsolatot II. Rákóczi Ferencsel, és pártolta a magyar függetlenségi harcot. 1709-ben visszavonult és csak a tudományokkal foglalkozott tovább. 1720-ban meghívták Londonba, ahol a Royal Society tagjai közé választotta, és meghallgatták előadását az európai tudományos együttműködés megteremtéséről. Beszédére maga Newton válaszolt, méltatva az olasz vendég tudományos érdemeit.

Mintegy húsz évig kutatott, vizsgálódott a Duna-medencében, Magyarország területén, ezért is méltán nevezhetjük a magyar föld felfedezőjének. Kutatásainak eredményeit *Danubius Pannonico-Mysicus* címen jelentette meg 1726-ban hat főlíó kötetben, kétszáznál több rézmetszettel illusztrálva, latin nyelven Amszterdamban, majd 1744-ben franciául Hágában. A térképmelléleteket *La Hongrie et la Danube* címen külön kötetben is kinyomtatják Hágában 1741-ben.

Ez a fő műve, melynek teljes címe magyarul: *A magyarországi és balkáni Duna geográfiai, asztronómiai, hidrográfiai, történelmi és fizikai megfigyelésekkel megvilágítva és hat kötetbe szerkesztve Luigi Ferdinando Marsigli gróf, a párizsi, a londoni és a montpellier-i tudós társaságok tagja által*. E kötet a magyar föld első, szakszerű, pontos topográfiai ismertetését adta. A mű térképmellékletéről a *Térképészeti Közlöny* 1931. évi augusztusi számában a következőket olvashatjuk: „A lángeszű olasz polihisztor kutató munkáinak egyik legszebb és legértékesebb eredménye a Duna-térkép. Magyarországról írt alapvető nagy művének, a hatkötetes *Danubius*-nak első kötetében jelent meg, és 18 pompás rézmetszetű főlíólapon a Dunának Bécs és Gyurgyevó közötti 1400 kilométer hosszú szakaszát ábrázolja kb. 1:100000 méretarányban. Alapjául Marsiglinek, a felszabadító török hadjárat alatt végzett térképező munkálatai, csillagászati megfigyelések, helyszíni felvételek és egyéb, főleg távolsági ismeretek szolgáltak. Ezek voltak Magyarországon az első számottevő térképező munkák és közvetlen eredményük: a magyarországi Duna-szakasz legrégebb megbízható, részletes ábrázolása. Korszakos alkotás, páratlanul gazdag kútforrás.” Marsigli térképe teljesen önálló munka, szerzője Lázár deák munkáját valószínűleg nem ismerte. Kötetében találjuk még a *Mappa potamographica* című, kb. 1:2400000 méretarányú térképet is, mely a Kárpát-medence hidrográfiai viszonyait ábrázolja.

Marsigli ebben a művében meghatározta a Duna forrásait, mederalakulását és hidrológiáját; megteremtette a mederkutatás és a vízszabályozás előfeltételeit. Ötleteket adott az Al-Duna szabályozásához, melyeket Széchenyi a folyószabályozásnál és útépitésnél fel is használt. Ő vetette fel először a máig megvalósíthatatlan Duna–Tisza-csatorna szükségességét és tervét, a hidrográfiai kölcsönhatások figyelembevételének igényét. Az európai ősrégészet egyik kezdeményezőjének tekinthető, a népvándorlás kori földsáncok (római sáncok) ismertetésével. Leírta a Duna–Tisza közén húzódó árkot, amely Csörszárók néven ismeretes. A Duna mentén talált római régiségek, kövek, feliratok, hídmaradványok és egyéb emlékek gyűjteményét is közreadta. Elsőként írta és rajzolta le Aquincum romjait, a szőnyi (Brigetio) és a dunapentelei (Intersica) castrumokat. Külön említésre méltó az az egyedülálló lelet, a székely rovásnaptár, amit Marsigli 1690-ben Székelyföldön jártában megtalált és lemásolt. Külön kötetben foglalkozott a Duna valamennyi halfajával, és egy másikban a folyó madárvilágával, a *Catalogus Plantarum circa Danubium* című munkájában pedig a Duna mente flóráját ismertette.

Számunkra mindenesetre művének III. kötete a legérdekesebb, melyben a Duna környékének ásványaival, közeteivel és bányászatával foglalkozik. Ebben többek közt részletesen leírta Selmecbánya környékének ércbányászatát, *Mappa Mineralographica Fodinas in Hungaria* (M=kb. 1:1635000) címmel térképet készített, amelyen feltüntette az erdélyi ásványlelőhelyeket. Ez még topográfiai térkép, de már földtani vonatkozású jelölést is használt. Ezenkívül részletes térképeket és szelvényeket is rajzolt a vízaknai kősóbányáról, úgyszintén a báznai égő földgázforrásokról, *Iconographia fontis ignei* címmel.

Ezekben a műveiben Magyarország hegy- és vízrajzi, helyrajzi, néprajzi, régészeti, történelmi, továbbá bányászati és ásványtani viszonyait, állat- és növényvilágát foglalta össze, és ezzel korának egyik legkiválóbb munkáját hagyta az utókorra. Ezenkívül még több műve jelent meg. Mindezek azonban munkásságának csak kisebb részét teszik ki, a nagyobbikat kiadatlan kéziratának hatalmas tömege alkotja. Marsigli még életében könyvtárát, kéziratait, térképeit, teljes gyűjteményét Bologna városának ajándékozta, lerakván ezzel a bolognai tudományos akadémia alapját.

Irodalom:

Marsigli, Luigi Ferdinando: *Danubius Pannonico-Mysicus observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis, perlustratus et in 6 tomes digestus.* Haga, 1726.

Beliczay Jónás: Marsigli élete és munkái. Bp., 1881. 96.

Veress Endre: A bolognai Marsigli iratok magyar vonatkozásai. *Magyar Könyvszemle.* Új folyam 14 (1906) 109–131, 211–232.

Veress Endre: Gróf Marsigli Alajos Ferdinand olasz hadi mérnök jelentései és térképei Budavár 1684–86-i ostromairól, visszafoglalásáról és helyrajzáról. *Budapest Régiségei* IX (1906) 105–170.

Bevilaqua-Borsody Béla: Luigi Ferdinando Marsigli XVII. század-végi magyarországi csillagászati megfigyelései. *Stella* 4 (1929) 56–77.

Gaál István: Marsigli kutatásai hazánkban. Gróf Marsigli Alajos halálának kétszázados évfordulója alkalmából. *Természettudományi Közlöny* 62 (1930) 593–603.

Gianola, Albert: Marsigli Alajos Ferdinánd és Erdély. (Olaszból fordította: Gauder Andor). *Erdélyi Múzeum* 36 (1931) 156–169.

Uherkovich Gábor: Marsigli hazánk egykori nagy kutatója. *Jászkunság* 5 (1959) 128–131. (és klny.: *Dolgozatok a Szolnoki Múzeum gyűjtőterületéről.* Szolnok, 1959.)